

R. ARAMON I SERRA

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

SOBRE L'ATRIBUCIÓ
D'ARONDETA
DE TON CHANTAR M'AZIR

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
1947-1948

Extret
d'ESTUDIS ROMÀNICS, I.

Al senyor

René Lavand

Cabalan
T. 17.

encara
R. L.

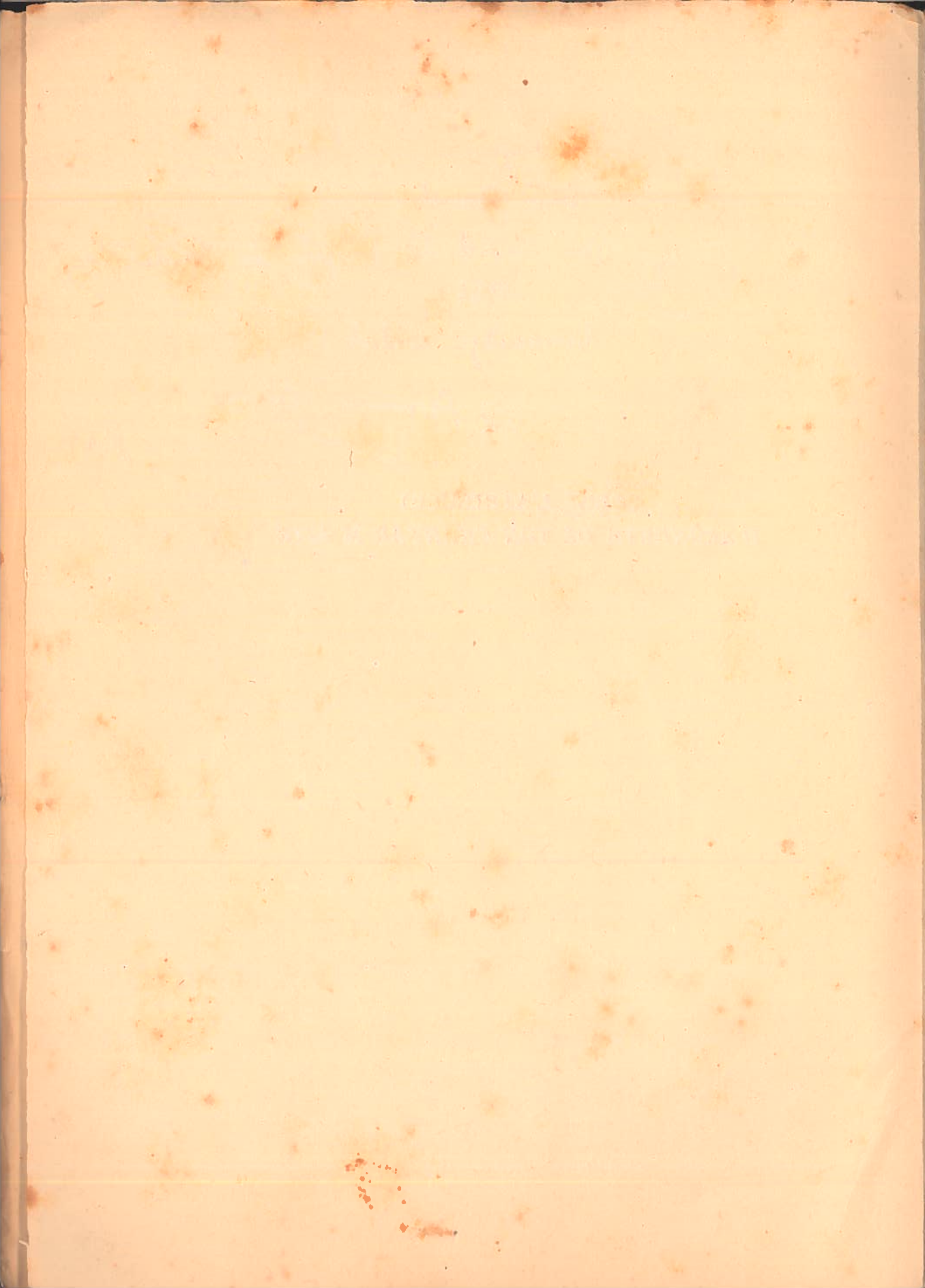
en record del congrés de Bordens de
1934 i

homenatge cordial

R. Aramon: Serra

1949.

SOBRE L'ATRIBUCIO
D'ARONDETA DE TON CHANTAR M'AZIR

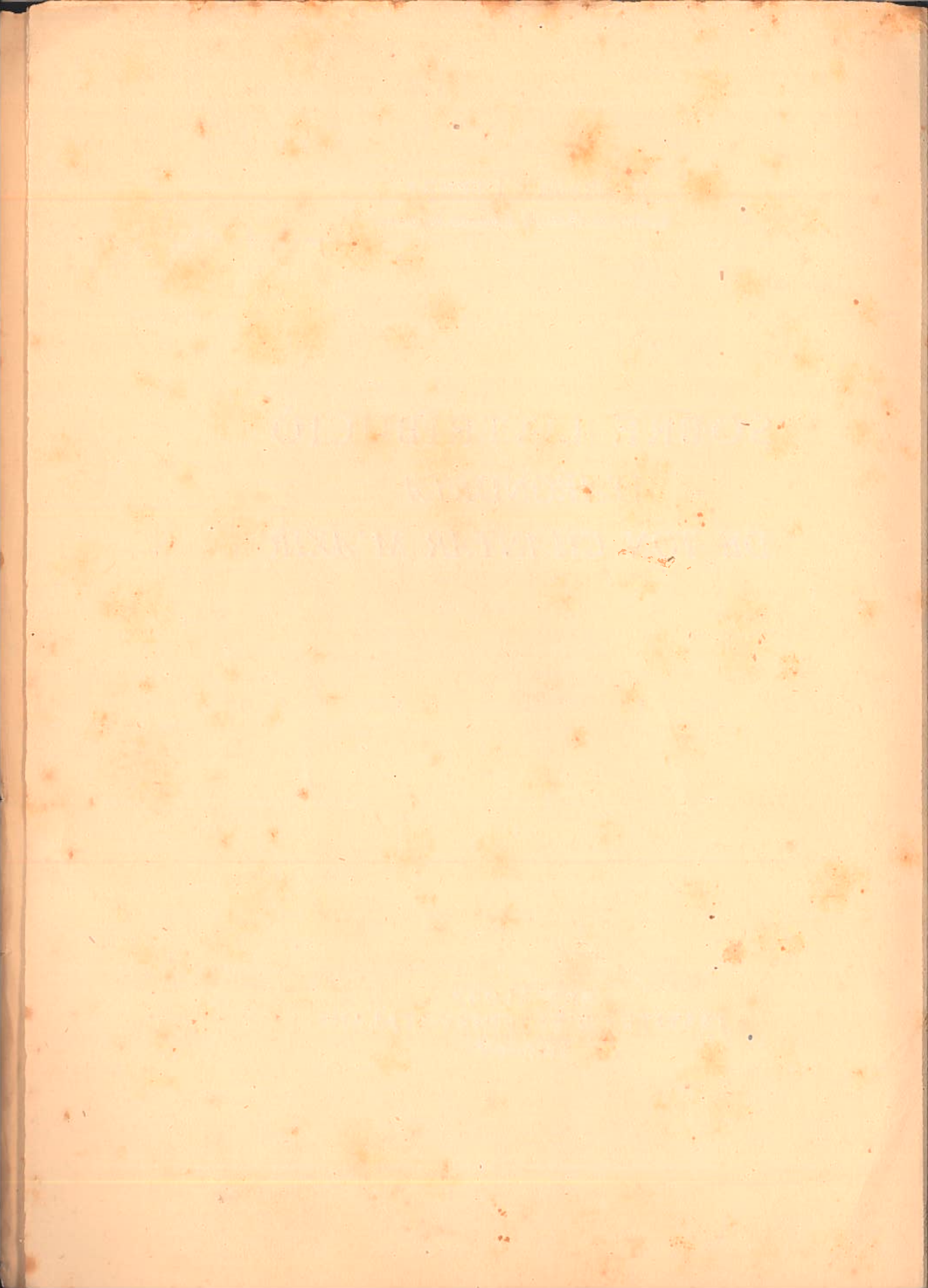
R. ARAMON I SERRA

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

*a preparat un logos des tradicions catalanes
p. 7 note 65*

SOBRE L'ATRIBUCIÓ
D'ARONDETA
DE TON CHANTAR M'AZIR

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
1947-1948

A Giulio Bertoni
in memoriam

En llur excellent bibliografia trobadoresca,¹ Pillet i Carstens inclouen entre les obres de Guillem de Berguedà, sota el número 210.2a, una composició que algun altre provençalista opina que caldria assignar a un autor diferent del cavaller de vida agitadaíssima que ens dóna a conèixer l'antiga biografia.² Em refereixo a la poesia *Aroneta de ton chantar m'azir*.

Aquesta obra fou inventariada en el *Verzeichniss* de Bartsch³ entre les anònimes, amb el número 461.28, per ésser només conegut a l'illustre erudit alemany, dels dos que la contenen, el cançoner *O*,⁴ el qual la porta, sense nom d'autor, entre dues cançons, també anònimes allí, de Folquet de Marselha.⁵

Aquest manuscrit havia pertangut a l'humanista romà Fulvio Orsini (1529-1600)⁶ abans de passar, amb altres manuscrits, impresos, pintures i objectes diversos aplegats per ell, a formar part del fons de la Biblioteca Vaticana.⁷ Fulvio Orsini, en la taula de concordances entre aquest ma-

1. *Bibliographie der Troubadours*, von Dr. ALFRED PILLET, Ergänzt, weitergeführt und herausgegeben von Dr. HENRY CARSTENS (Halle 1933), 176 («Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft», Sonderreihe, Bd. III).

2. Cf. l'edició de JEAN BOUTIÈRE, *Les vidas des troubadours catalans*, EUC, XXII (1936), 345-346 (= «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», III).

3. KARL BARTSCH, *Grundriss zur Geschichte der provenzalischen Literatur* (Eberfeld 1872), 197.

4. Manuscrit lat. 3208 de la Biblioteca Vaticana de Roma. Cf. ALFRED JEANROY, *Bibliographie sommaire des chansonniers provençaux (manuscrits et éditions)* (Paris 1916), II-12 (CFMA, XVI), i PILLET-CARSTENS, *op. cit.*, pàg. XIX.

5. Seguint aquest manuscrit havia estat publicada per CESARE DE LOLLIS, *II Canzoniere prov. O* (Cod. Vat. 3208), «Atti della R. Accademia dei Lincei», anno CCLXXXIII, 1886, Serie quarta, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, Volume II, Parte 1ª, Memorie, pàg. 59; per GRÜTZMACHER, *ASNSL*, XXXIV (1863), 377, i per MANUEL MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España* (Barcelona 1861), 341 (segona edició en «Obras completas», II, Barcelona 1889, pàg. 356).

6. Cf. PIERRE DE NOLHAC, *La bibliothèque de Fulvio Orsini* (Paris 1887), 323-324.

7. NOLHAC, *op. cit.*, 112-142. No tota la col·lecció de Fulvio Orsini, però, passà a la Biblioteca Vaticana; una part dels seus llibres i objectes foren deixats al cardenal Odoardo Farnese i es guarden avui al Museo Nazionale de Nàpols (cf. NOLHAC, *op. cit.*, 25).

nuscrit i altres cançoners trobadorescos redactada per ell, atribueix *Aron-deta de ton chantar m'azir* a Folquet de Marselha. Paul Meyer, comentant l'edició del cançoner per Cesare de Lollis, remarcava que aquesta taula «ne prouve pas chez cet érudit une critique bien exercée, car parmi les attributions qu'il fait de certaines pièces anonymes, il en est qui sont contraires à toute vraisemblance» i qualifica l'atribució a Folquet de Marselha d'«idée bizarre» i creu que «on ne pouvait pas faire une supposition plus contraire au bon sens».⁸ Giulio Bertoni, referint-se a aquesta atribució, opina que «il est évident que le fameux philologue italien n'avait pas l'ombre d'une preuve et qu'il était arrivé à son étonnante conclusion après un examen un peu superficiel de O. La pièce s'y trouve entre deux poèmes de Folquet, et Fulvio Orsini, qui avait constaté, dans son ms. K, la présence de séries homogènes des poésies des troubadours, sans aucune intrusion d'autres compositions, n'hésita point à attribuer *Aron-deta* au poète de Marseille. Cette attribution ne mérite nullement d'être prise en considération».⁹

Que *Aron-deta de ton chantar m'azir* havia d'ésser d'autor català ho insinuava ja Milà i Fontanals en 1861: «Fué probablemente uno de los caballeros aragoneses¹⁰ que acompañaron en 1213 al rey Pedro (acaso Hugo de Mataplana), el autor de una composición en que, a la manera de otras del mismo género, el trovador dialoga con una ave mensajera».¹¹ P. Meyer, que hem vist com reaccionava davant l'atribució a Folquet de Marsella, acceptava aquesta suggerència i indicava que *Aron-deta* «c'est certainement l'œuvre d'un des chevaliers qui suivirent Pierre d'Aragon à Muret!»¹² Joseph Anglade seguia més estretament Milà, oblidant, menys caut, el matís de dubte que hi havia en el seu *acaso*, i escrivia, en

8. R. XVII (1888), 303.

9. GIULIO BERTONI, «*Aron-deta de ton chantar m'azir*», *AdM*, XXV (1913), 59.

10. BERTONI, *loc. cit.*, 63, s'esforça a provar, amb raons lingüístiques, que aquest cavaller seria català i no aragonès; la demostració resulta innecessària si hom té present que Milà, generalment tan just i precís, comprenia sovint sota el nom d'aragonès qualsevol súbdit del rei d'Aragó i comte de Barcelona, entre ells, per tant, també els catalans. Cal recordar que fins a l'entronització de la dinastia borbònica a Espanya, en el segle XVIII, catalans i aragonesos formaven, dins la Confederació catalano-aragonesa, unitats polítiques diferents i tenien llurs corts separades i llurs organismes especials de govern (vegeu, ultra les històries nacionals de ROVIRA I VIRGILI i SOLDEVILA, els capítols dedicats a organització política dins la *Historia de España y de la civilización española*, de RAFAEL ALTAMIRA Y CREVEA, 4 vols., Barcelona 1900-1911, especialment vol. II, pàg. 441; vol. III, pàg. 251, i vol. IV, pàgs. 144-148 i 153-162).

11. MILÀ, *Trovadores*¹, 341 (= *Trovadores*², 356).

12. R. XVII (1888), 303. Meyer, com veiem, no indica que el cavaller fos aragonès, sinó únicament que era un dels que acompanyaven el rei. Una imprecisió semblant caldria atribuir a l'*aragonés* de Milà, si no estiguéssim segurs que aquest volia dir català, com la seva referència a Hug de Mataplana demostra.

parlar d'Hug de Mataplana, que «la jolie chanson *Aronde*, de ton chantar m'air («Hirondelle, je m'attriste de ton chant»), composée au moment où Pierre II¹³ venait au secours du comte de Toulouse, paraît être de lui».¹⁴

Però en descobrir Giulio Bertoni, en 1898, entre la col·lecció dels manuscrits Campori adquirida alguns anys abans per la Biblioteca Estense de Mòdena, una part de la còpia cinccentista del vell cançoner de Bernart Amorós, hi trobava una altra versió d'aquesta poesia, que apareixia allí sota el nom d'*En Guilliem de Bergadam*.¹⁵ El mateix Bertoni la publicava diplomàticament poc després,¹⁶ i més ençà, encara, en donava una edició crítica,¹⁷ on precisava la seva assignació al nostre escriptor. Aquesta atribució era posada en dubte, en el seu recull antològic, per Anglade, el qual persistia, bé que no amb la seguretat d'anys abans, a designar Hug de Mataplana com a possible autor: «Les manuscrits attribuent cette jolie pièce à des auteurs différents. Il ne semble pas qu'elle puisse être de Guilhem de Berguedan, troubadour catalan, dont l'œuvre est faite surtout de réalisme et de grossièreté. Elle est peut-être d'un chevalier du roi d'Aragon, Pierre II, accompagnant le roi à Toulouse; on a pensé à Huc de Mataplana, qui mourut des suites des blessures reçues à la bataille de Muret (1213).»¹⁸

Massó i Torrents, en unes lliçons donades l'any 1921 en els Cursos monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi de Barcelona,¹⁹ es mostra indecís respecte a la paternitat del turbulent poeta; d'una banda sembla admetre-la: «Una poesia molt delicada, *Aronde*, de ton chantar m'azir, el suposa atendat a les vores del Garona. Si fos certa aquesta suposició, hauria caigut a la batalla de Muret amb el seu rei»; de totes maneres, no deixa de manifestar algunes reserves, sobretot per la dificultat de coordinar les dates, i afegeix: «però no és fàcil que estigués en estat de combatre als vuitanta anys, si també es refereix al trobador l'esmentada concòrdia de l'any 1140».²⁰

13. Pere I de Barcelona.

14. JOSEPH ANGLADE, *Histoire sommaire de la littérature méridionale au moyen âge (Des origines à la fin du XVe siècle)* (Paris 1921), 84, n.

15. Vegeu-ne una descripció en GIULIO BERTONI, *Il Complemento del canzoniere provenzale di Bernart Amoros*, *GSLI*, XXXIV (1899), 118 ss., i en la introducció de la seva edició eixida dins els «Collectanea Friburgensia», nouv. série, fasc. XI (Fribourg 1911).

16. G. BERTONI, *Nuove rime provenzali tratte dal cod. Campori*, *StR*, II (1904), 81.

17. En els ja esmentats «Annales du Midi», XXV (1913), 58-64.

18. JOSEPH ANGLADE, *Anthologie des Troubadours (textes et traductions)* (Paris 1927), 148.

19. Publicades en *QdE*, XIII (1921), 241-259; XIV (1922), 51-58; XV (1923), 52-61, 264-272, sense acabar; i a part, senceres: JAUME MASSÓ I TORRENTS, *L'antiga escola poètica de Barcelona* (Barcelona 1922).

20. *QdE*, XIII (1921), 252 = *L'antiga escola poètica de Barcelona*, 16. — Respecte

L'obra que comentem servia a Nicolau d'Olwer per a poetitzar la fi de Guillem de Berguedà: «Darrerament, li ha estat restituïda una mena de tençó, de les més gracioses i delicades que els trobadors escrigueren. El poeta rep i respon un missatge d'amor que la seva amiga ha confiat a una oreneta — record potser del *Missatge del rossinhol* de Pere d'Alvernya — quan amb el rei Pere anava devers Tolosa, contra els croats (1213). ¿Fou en aquesta campanya, fou a la brega de Muret on caigué el poeta Bergadà? Pensem-ho, que encara que allà el matés un peó, com diu el biògraf, hauria estat una mort ben digna, i *un bel morir tutta una vita onora*».²¹

Més ençà, però, examinades detingudament les dates que Milà i Fontanals²² i Miret i Sans²³ ofereixen sobre la vida del poeta, Massó²⁴ s'ha resistit a creure que la poesia *Aronqueta*, que per les al·lusions que conté ha semblat a gairebé tothom que havia d'ésser necessàriament de quan el rei Pere *el Catòlic* acudí amb les seves hosts en ajuda dels tolosans, sigui del trobador Guillem de Berguedà, fill del vescomte Guillem i de Berenguera, el qual ja apareix signant escriptures en 1149, i l'atribueix a un altre Guillem de Berguedà, del qual Milà dona notícies segons dades proporcionades per l'historiador Pau Parassols i Pi.²⁵

«No som nosaltres els primers que atribuïm a aquest trobador la bella cançó *Aronqueta*», escriu Massó,²⁶ i indica que Camille Chabaneau ja ho feia en la seva edició de les *vidas* trobadoresques. Però el que el professor de Montpeller consignava és que la poesia que estudiem, anònima en l'únic manuscrit que aleshores se'n coneixia, havia d'ésser del Guillem de Berguedà biografat, segons es trobava en un manuscrit utilitzat per Nostredame;²⁷ de l'altre Guillem de Berguedà en constata l'existència i en

a aquella concòrdia, recorden el que diu abans Massó i Torrents: «El document més antic, que és de 1140, ens el presenta firmant una concòrdia amb els seus pares Guillem i Berenguera». Crec que aquesta data de 1140 és equivocada i que Massó vol referir-se a 1149 (vegen més endavant).

21. Ll. NICOLAU D'OLWER, *Trobadors catalans*, RdC, VIII (1928), 123-124. Reproduït en *Paisatges de la nostra història: Assaigs i notes de literatura catalana* (Barcelona 1929), 22.

22. MILÀ, *Trovadores*¹, 278, n. (= *Trovadores*², 285, n.).

23. JOAQUIM MIRET I SANS, *Los vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadà*, MRABLB, VIII (1901), 159-162 (= pàgs. 47-50 del tiratge a part).

24. JAUME MASSÓ I TORRENTS, *Repertori de l'antiga literatura catalana: Poesia*, I (Barcelona 1932), 172-173.

25. MILÀ, *Trovadores*¹, 316, n. (= *Trovadores*², 324, n.).

26. MASSÓ, *Repertori*, I, 172.

27. És possible que Massó s'hagi confós amb l'edició del Nostredame preparada per Chabaneau i donada a llum, mort aquest, pel seu deixeble Anglade (JEHAN DE NOSTREDAME, *Les vies des plus célèbres et anciens poètes provençaux*, Nouvelle édition accompagnée d'extraits d'œuvres médites du même auteur, Préparée par CAMILLE CHABANEAU... et publiée avec introduction et commentaire par JOSEPH AN-

reproduïa únicament les notícies de Milà, sense assignar-li cap obra.²⁸ Aquesta atribució al Guillem de Berguedà del segle XIII, doncs, ha estat proposada per Massó i Torrents.

Prestant atenció als seus arguments, constatem que si Guillem de Berguedà no morí el 1203, com vol Miret i Sans,²⁹ seria certament més que octogenari en temps de la guerra dels albigesos i poc hauria estat aleshores en disposició d'acompanyar el rei i empunyar les armes, ni menys encara d'escriure una composició amorosa com aquesta, d'una tendresa, com s'ha dit, tan allunyada de la tònica general de la seva producció.

Jeanroy, en la seva obra capital sobre la poesia trobadoresca, admet aquesta hipòtesi de Massó i consigna dos Guillems de Berguedà,³⁰ i hi insisteix àdhuc en les observacions que fa en la seva recensió de la *Bibliographie der Troubadours* de Pillet i Carstens: «On est d'accord, je crois, aujourd'hui, pour admettre qu'il y a eu deux Guilhem de Berguedà».³¹

Cavaliere, en la seva nodrida antologia provençal, admet també l'existència dels dos Guillems de Berguedà poetes, i atribueix aquesta poesia, que publica, tradueix i anota, al segon d'ells.³²

Ugolini, que edità més recentment quatre composicions de Guillem de Berguedà, dues d'elles inèdites,³³ alludeix, tot passant, al problema de

GLADE... Paris 1913). En aquest llibre, en efecte, es publica el text de l'edició de 1575 de Nostredame, on el nostre poeta s'ha transformat en un *Guilhen de Bargemon* (recordem que Nostredame falsificà els noms dels trobadors, per tal de poder-los fer esdevenir tots oriünds de Provença), seguit d'extrets de manuscrits anteriors, en els quals, sota el nom autèntic de *Guilhen de Bergedan*, és dit del trobador català: «Estoit gentilhomme de Gascogne; a fait une chanson adressante à l'aron-delle et une chanson au roy de Barcelone». ¿Seria potser aquesta dualitat, que procedia, cal no oblidar-ho, de dos estats diferents d'una mateixa obra, la que enganyà Massó? Per a comprendre els mètodes de treball de Nostredame és bo de recordar la nota de l'exemplar de mà de Chabaneau, que Anglade reporta en la mencionada edició (pàg. (69), nota 1): «L'idée de faire un chapitre particulier pour Béal et pour de Ruere et de développer [la biographie de] Bargemon n'a germé [en Nostredame] que lorsqu'il a eu connaissance du *Novellino*. La table d'Aix représente un état antérieur à la connaissance du *Novellino*. Il a pris là l'histoire de Béal, celle de Berguedan et a divisé entre Bargemon et Ruere l'histoire de Barbezieux».

28. Cf. CL. DEVIC i J. VAISSETE, *Histoire générale de Languedoc*, X (Toulouse 1885), 355 i 305, n. 7. Una prova que Chabaneau no assigna cap obra a aquest segon Guillem de Berguedà — que designa per *Guilhem de Berguedan (autre)* — la tenim en el fet de posar un asterisc davant el seu nom, i en la pàg. 324 ja ens adverteix: «Un asterisque précède les noms des auteurs dont il ne reste rien...»

29. MIRET, *loc. cit.*, 169 (= 41 del tiratge a part).

30. ALFRED JEANROY, *La poésie lyrique des troubadours* (Toulouse-Paris 1934), I, 377.

31. R, LX (1934), 115.

32. ALFREDO CAVALIERE, *Cento liriche provenzali (Testi, versioni, note, glossario)* (Bologna 1938), 267-271.

33. FRANCESCO A. UGOLINI, *Poesie di Guilhem de Berguedà in un codice catalano*, AR, XXIII (1939), 22-51.

la paternitat d'*Aronde*, que creu del mateix autor dels sirventesos, i resol la dificultat cronològica que la poesia presenta fent viure el trobador una trentena d'anys més tard del que hom creia i deslligant-lo del Guillem de Berguedà que ens donen a conèixer els documents adduïts per Milà i per Miret: «È mia convinzione che Guglielmo il trovatore debba esser vissuto sino a tutto il primo trentennio del secolo XIII e non possa quindi esser identificato con l'omonimo dei documenti, che dovette superare in età assai avanzata di pochissimo il secolo XII.»³⁴ Com pot veure's, admet també dos Guillems de Berguedà: el noble, documentat, i el trobador, conegut només per les seves poesies.

Una dificultat que es podria oposar a la dualitat de poetes plantejada per Massó, deriva del fet que *Aronde de ton chantar m'azir* es troba precisament en el cançoner a' precedida de les poesies *Can vei lo temps cambiar e refreidir* (PILLET-CARSTENS 210.16) i *Cavalier un chantar cortes* (P.-C. 210.6a), i seguida de *Be·m volria q'om saupes dir* (P.-C. 210.4a) i *Sirventes ab rason bona* (P.-C. 210.17a), totes assignades ací a *En Guilliems de Berguedam*.³⁵ La primera d'elles, *Can vei lo temps cambiar e refreidir*, es troba en molts altres manuscrits³⁶ i és indubtablement del conegut poeta; les altres presenten el to dels sirventesos d'En Guillem i contenen al·lusions, entre altres, a personatges que apareixen en la seva *vida*³⁷ i en algunes poesies,³⁸ com els vescomtes de Cardona i de Castellbò, i a Ramon Galceran de Pinós,³⁹ possiblement familiar del Pere amb qui tençona,⁴⁰ les quals sembla que no han de permetre dubtar de la seva paternitat.

Hom podria certament combatre la mencionada dificultat tenint present que el manuscrit que conté aquestes poesies és una còpia feta a finals del segle XVI d'un original avui perdut i que el copista hauria pogut aplegar en un sol lloc composicions d'autors homònims.

Però l'atribució a l'altre Guillem de Berguedà documentat per Parasols i Milà⁴¹ no està tampoc exempta, en absolut, d'objeccions. Aquest Guillem fou assassinat per qüestions amoroses per Ponç de Mataplana, nét del gran protector dels trobadors, poc abans de 1243. La dama que tots

34. AR, XXIII (1939), 29-30.

35. Cf. la citada descripció de Bertoni.

36. Cançoners A, C, D, F, G, I, K, M, R, S⁸ T, e, w.

37. Cf. BOUTIÈRE, *loc. cit.*, 345.

38. Recordeu, per exemple, *Cantarey mentre m'estau*.

39. Cf. MASSÓ, *Repertori*, I, 148-149.

40. En la poesia *En Gauseran gardatz cal es lo pes* (PILLET-CARSTENS 210.10b = 342b.1). L'existència d'aquesta composició, però, únicament en un manuscrit català tardà, que no conté altres obres de trobadors, fa que hom consideri prudent el dubte expressat per Pillet sobre l'autenticitat d'aquesta obra.

41. Cf. MILÀ, *Trovadores*¹, 316, n. (= *Trovadores*², 323, n. 2), i MASSÓ, *Repertori*, I, 172-173.

dos pretenien, Guillemeta de Solanllonch, havia atorgat les seves preferències a Guillem, a causa de les cobles que componia per a ella.⁴² Aquesta preferència fou el motiu de la seva mort. Si l'any 1213, però, prenia ja part en accions guerreres, quan morí hauria d'haver passat de la cinquantena⁴³ i fa també estrany, si no que en aquesta edat compongués encara cançons, almenys que es llecés apassionadament, igual que l'altre Guillem trobador, a aventures amoroses, en una de les quals havia de perdre la vida. I si el seu assassinat s'esdevingué essent ell jove, és impossible que l'any 1213 es trobés atendat vora el Garona acompanyant el seu rei.

Seria, aleshores, l'autor d'*Aronmeta de ton chantar m'azir* un tercer Guillem de Berguedà?

Crec que cal plantejar la qüestió novament, amb tota exactitud.

Comencem per examinar la poesia. El seu tema és ben senzill. El poeta, atendat vora el Garona, fingeix, per tal de fer saber a la seva enamorada que no l'oblida,⁴⁴ un diàleg amb una oreneta que li parla d'ella. L'enuig inicial del poeta:

«Aronmeta, de ton chantar m'azir.
 Qe vols, qe qers, qe no'm laissas durmir?»,⁴⁵

deixa pas tot seguit, tan bon punt l'oreneta parla i li manifesta que la seva estimada desitja reveure'l, a una suavitat que corprèn profundament. El cavaller, penedit de la rebuda que li ha fet, la saluda amb cordialitat. L'ocell li recorda, de part de la dama:

«... la fibla de la gonda
 E l'anel d'aur, q'es ben obs qe s'esconda,
 E qant vos mes sa bona fe en gatge
 Ab un baizar qe n'agues d'avantage».⁴⁶

Però el poeta està sotmès ara a un destí que no és pas el d'entendrir-se

42. UGOLINI, *AR*, XXIII (1939), 28, n. 3 c, oblida aquest fet quan diu que no hi ha prova que un membre de la família de Guillem o un homònim seu escrivís en vers.

43. Massó ja anotava, tot passant, aquesta dificultat de la vellesa, però sense concedir-li massa importància.

44. Cf. JEANROY, *Poésie lyrique*, II, 275. — CHRISTIAN STÖSSSEL, *Die Bilder und Vergleiche der altprovenzalischen Lyrik* (Marburg 1886), 13, referint-se a uns versos de Bernat de Ventadorn, assenyala la ironia 'Schwalbe', 'oreneta', com un símbol de gran velocitat, per la qual cosa és utilitzada per l'enamorat que, lluny de l'estatge de la seva amada, desitjaria poder passar la nit amb ella.

45. Versos 1-2. Cito segons el meu text de les obres de Guillem de Berguedà, que formen part d'un *corpus*, preparat de fa temps, dels trobadors catalans. Les mèves lliçons a penes difereixen, en aquesta poesia, i mai essencialment, de les donades per Bertoni.

46. Versos 21-24.

amb tots aquests bells records: ha de seguir el rei vers Tolosa. L'oreneta s'acomia i manifesta que quan la seva dama sabrà

«... q'es en estrangn regnatge,
Ben l'er al cor greu e fer e salvatge». ⁴⁷

Dos únics passatges hi ha, en la poesia, que permetin alguna precisió de lloc o de temps.

La primera:

«Enojat m'as e non sai qe responda,
Q'ieu non fui sans pos qe passei Gironda». ⁴⁸

Bertoni qe[t]

roman sense transcendència per al nostre objecte. El poeta sent la fiblada de la nostàlgia des que s'ha allunyat de *Gironda*. Seria el lloc on roman l'enamorada? Més que respondre a aquesta pregunta, podria interessar de precisar la localització del *Gironda* que dona el text. Bertoni, Anglade i Massó pensen en la ciutat catalana de Girona. ⁴⁹ Cavaliere tradueix per *Gironda*, sense donar cap explicació. ⁵⁰ Ugolini, inquiet, es planteja el dubte de si serà Girona o l'estuari del Gironda, en el Bordelès, i sembla decantar-se vers aquesta última interpretació, no solament perquè relaciona *Aroneta* amb la poesia *Un sirventes ai en cor a bastir* (P.-C. 210.20), on el poeta exclama:

«Cinc anz aura a la calenda maia
Que m'agra'l reis que ten Bordels e Blaia,
Malgrat d'aicels que'm volon mal cubert...». ⁵¹

sinó també perquè recorda que Girona «nei documenti appare sempre nella forma *Gerona*». ⁵² Jo més aviat gosaria creure que ací, com en tants d'altres textos trobadorescos, es tracta d'un mot o d'una forma imposat arbitràriament per la rima. No és que hàgim de considerar com a absolutament impossible la interpretació de l'estuari, i àdhuc podria temptar a acceptar-la l'ús que el poeta fa de la locució *passei Gironda*, on *passar* pot significar 'travessar la mar o l'aigua d'un riu', sentit abundantment documentat entre els trobadors. Ni tampoc no volem creure que el mot no pugui referir-se perfectament a Girona: per bé que el nom d'aquesta ciutat aparegui generalment en els documents llatins de l'època sota la forma

47. Versos 35-36.

48. Versos 3-4.

49. BERTONI, *AdM*, XXV (1913), 63, n. 4; ANGLADE, *Anthologie des Troubadours*, 152; MASSÓ, *Repertori*, I, 173.

50. CAVALIERE, *Cento liriche provenzali*, 269.

51. Versos 21-23. Cito segons la meua edició.

52. UGOLINI, *AR*, XXIII (1939), 28, n. 1.

Gerunda, no és aquesta única i més d'una vegada trobem *Girunda* o *Gironda*; ⁵³ altrament, en les monedes batudes per la ciutat de Girona durant els segles X-XII trobem constantment la inscripció GIRVNDÀ,⁵⁴ que respondria a una pronunciació popular *Girona* contra la forma tradicional llatina *Gerunda*, transcrita més endavant normalment per *Gerona* en el català cancelleresc.⁵⁵ Cal recordar, de totes maneres, l'estructura estròfica de la poesia que estudiem: a a b b c c, en cobles *unisonans* de versos de deu síl·labes, amb les rimes a = -ir, b = -onda, c = -atge. El peu forçat de la rima b, obligant a l'ús de *gonda* i *Garonda*, que tant podem prendre per llicències poètiques com per hipercorreccions — en lloc de *gonna* i *Garonna* — en la ploma d'un català escrivint en occità (recordem l'evolució normal catalana -ND- > -n-, davant la conservació -nd- de l'occità), hauria pogut també menar a l'ús del mot *Gironda*.⁵⁶

La segona al·lusió que trobem en *Arondetà* és més concreta i té més importància:

«Arondetà, del rei no'm posc partir
Q'a Toloza no'l'm convenga seguir».⁵⁷

Bertoni cregué que es tractava del rei Pere *el Catòlic* i de la host que acudí amb ell a arrengrer-se al costat dels tolosans en la duríssima lluita — més política que religiosa — que posà cara a cara França i Occitània, i que havia d'acabar amb la total submissió de les terres del Sud a les del Nord. Milà ja hi havia pensat, i hi han coincidit fins ara tots els qui

53. Vegeu els pergamins del temps d'Alfons I, per exemple, que es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Sobre la possibilitat de dreçar, a base d'aquests documents, un itinerari segur del rei, cf. més avall, nota 77.

54. Cf. JOAQUIM BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, I (Barcelona 1908), 94-103.

55. F. MATEU I LLOPIS anota casos paral·lels en monedes hispàniques visigodes, en *Los nombres hispanos de lugar en el numerario visigodo: Notas para su estudio*, AST, XIII (1937-1940), 65-74.

56. Poques vegades he trobat aquest mot en altres textos trobadorescos: Giraut del Luc esmenta *Girona* 'Girona' en una poesia, *Ges si tot m'ai ma voluntat fellona*, v. 15 (P.-C., 245.1; ed. per ADOLF KOLSEN, *Dichtungen der Trobadors*, Halle/S. 1916-19, pàg. 194), on també trobem, per exigències de rima, *respona* i *confona*, en lloc de *responda* i *confonda*; el *Testament* de Cerverí de Girona, v. 332, ens ofereix la forma *Gerona*, sense cap dificultat d'interpretació (MASSÓ, *Repertori*, I, 237-238; ed. per G. LLABRÉS, *Cançoners dels comtes d'Urgell*, Barcelona 1906, pàg. 123); Sordel, en *Non pueis mudar, qan luecs es*, v. 12 (P.-C., 437.21; ed. per CESARE DE LOLLIS, *Vita e poesie di Sordello di Goito*, Halle/S. 1896, pàg. 150), escriu *Gironda*, a la rima, que Chabaneau i De Lollis creuen que és Girona; Marcabré, en *Bel m'es can s'esclarzis l'onda* v. 46 (P.-C., 293.12a; ed. per J. M. L. DEJEANNE, *Poésies complètes du troubadour Marcabru*, Toulouse 1909, pàg. 51), parla, també a la rima, del *segnorriu de Gironda*, que De Lollis i Dejeanne identifiquen amb el senyor de Girona o Guyena. En l'èpica francesa són abundants les mencions de *Gironde* en els dos sentits del riu de Gascunya i de la ciutat catalana (cf. ERNEST LANGLOIS, *Table des noms propres de toute nature compris dans les chansons de geste imprimées*, Paris 1904, pàg. 286).

57. Versos 25-26.

s'han ocupat d'aquesta composició.⁵⁸ Hom ha donat un nom i una data: el desastre de Muret i l'any 1213. És aquesta, certament, una de les accions bèl·liques de major transcendència per a la vida ulterior d'aquelles corts feudals — i, per tant, de la poesia trobadoresca. És el començ de la desfeta de les terres occitanes, i si bé concretament aquesta batalla no deixava — cosa que sorprèn — gaires al·lusions en l'obra dels trobadors,⁵⁹ encara que en la *Chanso de Crozada albigesa* li fos reservada una extensa descripció,⁶⁰ més endavant hom en pressent el record en les obres on els trobadors es redrecen contra l'invasor o bé enyoren l'esplendor dels temps passats i, amb llàgrimes als ulls, contempen la desolació a què hom havia pervingut.⁶¹ La preferència dels erudits per l'any 1213 és, doncs, explicable.

Amb tot, és partint d'aquesta premissa que sorgeixen lògicament, per a l'atribució d'*Aroneta de ton cantar m'azir*, totes les dificultats i tots els problemes que hem examinat.

No és, però, del temps de Pere I, que Catalunya tenia contacte amb Occitània. Molt abans, la vella política matrimonial dels comtes catalans havia ja obert camí a les relacions amb els veïns ultrapirinenecs i havia permès llur intervenció en aquelles terres, la qual s'havia d'accentuar des de Ramon Berenguer III de Barcelona.⁶² No es tractava, solament, de relacions amistoses: contra Tolosa, que disputava l'heretatge de Provença, havia calgut lluitar sovint.

Alfons *el Cast*, «lo reis d'Aragon, aquel que trobet», com el caracteritza l'antiga biografia,⁶³ desenrotllà d'una manera extraordinària la seva política ultrapirinenca, i els ressons que en trobem en les obres dels trobadors ens diuen prou com era judicada la seva figura, no sols com a protector dels trobadors, ans també com a amic o enemic polític.⁶⁴

A la mort de Ramon Berenguer III de Provença, en 1166, sense descendència masculina, el succeí Alfons, cosí seu. Amb el comtat heretava les antigues lluites contra Tolosa, aliada ara de l'emperador germànic,

58. Vid. supra, pàgs. 50-54.

59. Cf. JEANROY, *Poésie lyrique*, II, 214-215. Jeanroy apunta la hipòtesi que aquest silenci hagués estat cercat, amb finalitats polítiques, pel mateix comte Ramon VI de Tolosa.

60. Cf. *La chanson de la Croisade contra les Albigeois*, publiée par P. MEYER (Paris 1875-1879).

61. Cf. JEANROY, *Poésie lyrique*, II, 216-229.

62. Cf. el discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona de JOAQUIM MIRET I SANS, sobre el tema *La expansión y dominación catalana en los pueblos de la Galia meridional* (Barcelona 1900), i els estudis que publicà en el «Boletín» d'aquesta Acadèmia.

63. BOUTIÈRE, *Les vidas des troubadours catalans*, EUC, XXII, 343 (= «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», III).

64. Cf. MILÀ, *Trovadores*,¹ 84-116 (= *Trovadores*,² 83-115), i JEANROY, *Poésie lyrique*, I, 190-195.

lluites a què sovint s'intentà posar fi amb tractats de pau, però que sempre rebrotaven i que no arribaren a apaivagar-se realment fins al començament del regnat de Pere I, fill i successor d'Alfons.⁶⁵

En el va-i-ve per terres occitanes que aquestes accions guerreres suposen, ¿hauria estat mai portat Alfons davant de Tolosa? Algunes velles cròniques ens en diuen quelcom.

En la primera redacció llatina dels *Gesta comitum Barcinonensium* trobem consignat que Alfons

«cum magnis exercitibus ante Tolosam hospitatus est, et multa ibi deuastauit, transiens potenter per finos illos dum ad uisendum regem Anglie perrexit, et ipse Raimundus comes nunquam ausus fuit per totam terram suam illum expugnare».⁶⁶

Hi coincideixen, no solament la redacció catalana⁶⁷ i la darrera redacció llatina⁶⁸ dels *Gesta comitum*, sinó, entre altres, la *Crònica dels reys d'Aragó e comtes de Barchinona*, anomenada també, bé que impròpiament, *Crònica de Sant Joan de la Penya*,⁶⁹ obres ja més tardanes, com la compi-

65. Vegeu per a tot això, ultra els estudis citats de Miret i Sans, la *Història de Catalunya* de FERRAN SOLDEVILA, I (Barcelona 1934), 171-174.

66. *Gesta comitum Barcinonensium*, Textos llatí i català, Editats i anotats per L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ I TORRENTS (Barcelona 1925), 14 («Cròniques Catalanes», II).

67. «Al rey N'Amfós davant dit no oblidà los desplaers que li havia fets lo davant dit comte de Tholosa, del qual fo tots temps enemich. E com anava a veer lo rèy d'Anglaterra, a onta d'ell passà per sa terra e albergà denant Tholosa on féu gran mal e gran destrucció, passant per tota sa terra, mentre anà veer lo davant dit rey, no'l gosà combatre ni embargar de son viatge.» (*Ibid.*, 136.)

68. «Raimundum denique dictum comitem Tolosanum habuit semper ingratum; et cum exercitibus ante Tolosam hospitatus est, multaque ibi deuastauit, transiens potenter per illos fines dum ad regem perrexit Angliae ad uidendum, et dictus comes per totam terram suam illum expugnare nullatenus fuit ausus.» (*Ibid.*, 47.)

69. Se'n conserven versions llatina, aragonesa i catalana, les dues primeres publicades per TOMÁS XIMÉNEZ DE EMBÚN: *Historia de la Corona de Aragón... conocida generalmente con el nombre de Crónica de San Juan de la Peña* (Zaragoza 1876). En la versió llatina llegim: «Preterea Rex iste volens sub oculorum conuiuentia preterire iniurias sibi illatas a Raymundo comite Tholosano, congregauit equites et pedites in numero copioso, et more impatiens venit audenter ad ciuitatem Tholose, tenso vexillo subuertendo loca, et vastando terras dicti Comitum Tholosani et stetit aliquibus diebus ante ciuitatem Tholosae, expectans si Comes vellet preliari secum, quod postquam facere noluit, Rex ab inde cum honore recessit et profectus est ad Regem Angliae vt posset videre ipsum. Et in ingressu fecit transitum per terram dicti Comitum, cremando et subertendo eam. Et iterum stetit ante ciuitatem Tholosae quibusdam diebus in dedecus, et vituperium Comitum Tholosani. Et recedens ab inde lento gressu, in regionem suam reuersus est cum honore» (pàgs. 131-132). El senyor Pere Bohigas té preparada de fa anys l'edició, no apareguda encara, dels textos llatí i català d'aquesta obra per a la col·lecció de Cròniques Catalanes de l'Institut d'Estudis Catalans. Vegeu, sobre aquesta crònica, J. MASSÓ I TORRENTS, *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*, RHi, XV (1906), 554-568, i JORDI

lació d'història universal titulada *Flos Mundi*,⁷⁰ les *Històries de Pere Tomich*⁷¹ (i, potser derivat d'elles, la crònica del pseudo-Boades),⁷² els *Comentarios* als *Usatges* de Jaume Marquilles,⁷³ el *Recort* de Gabriel Turell,⁷⁴ i els *Anales* de l'historiador Zurita.⁷⁵

RUBIÓ, *La versió llatina de la Crònica general de Catalunya i Aragó*, EUC, XXI, 343-355 (= «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», I).

70. «En aquest temps, Amfós, rey d'Aragó, ab sos barons aparayllat de anar contra Ramon, compte de Tolosa, reebé misatges de Henric, rey de Anglia, e de Phelip, rey de Ffrança, que ls faés valença contra Ffrederic, emperador dels romans, qui volia fer ajuda als lurs adversaris. Adonchs Amfós rey, ajustat ab Ermengou, compte d'Urgell, Sanxo, compte de Roseylló, e molts nobles barons de Catalunya e d'Aragó, cascú ab sos cavalers, anant en Ffrança per fer valença als dits reys, passà per Tolosa, on, alotgant per als cuns dies, e coidant lo compte Ramon a bataylla, lo dit compte, temerós e paüruc, no guosant exir al poder de Amfós rey, ab perpetual desonor se stabl en Tolosa; e lo rey, guostant e cremant tota sa terra, jaquí aquell envergonyt e confús, e iéu son camí en Ffrança, on ere Henric, rey de Anglia.» (Bibl. Nat. de París, ms. esp. 11, fol. 318^a.) Amb el senyor Miquel Coll i Alentorn estem preparant una edició d'aquest text, per a les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans.

71. *Historias e Conquestas dels excellentissims e catholicis reys de Arago e de lurs antecessors, los comtes de Barcelona*, Compilades per lo honorable historic Mossen PERE TOMIC cavaller, Affegida la historia del excellentissim e catholic rey de Hespanya don Ferrando, Any .M.D.XXX.III. (Barcelona 1886), 148-149: «Ès ver que per lo Comte de Tolosa fou fet algun contrast al dit Rey en haver lo dit Comtat, per ço com lo dit Comte pretenia haver-hi dret, e per lo dit Comte li foren fetes algunes injúries en lo dit Comtat. Però com lo dit Rey fou crescut y de edat ell hagué pacíficament son Comtat de Prohença, e's venjà de les injúries que lo dit Comte de Tolosa li havia fetes. Car après que hagué hagut tot lo dit Comtat, ell mogué guerra contra lo dit Comte de Tolosa, y ab bandera estesa li corregué tota la terra fins a les portes de Tolosa... E ab tots los dessús dits lo dit Rey assetjà Tolosa, e aquella tingué assetjada per algun temps, e après tornà-sse'n en Cathalunya.»

72. Cf. BERNAT BOADES, *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, A cura d'ENRIC BAGUÉ, III (Barcelona 1935), 120-121 (ENC, LII). El senyor Coll i Alentorn, en un treball titulat *Per què considerem apòcrif el «Libre de Feys d'armes de Catalunya»*, donat a conèixer a la Societat Catalana d'Estudis Històrics el maig de 1943, i que serà publicat com a introducció al quart volum de la citada edició d'«Els Nostres Clàssics», demostra, amb argumentació al meu parer concloent, que els *Feyts d'armes* no foren escrits per Bernat Boades, rector de Blanes conegut i documentat, sinó que són obra de Joan Gaspar Roig i Jalpí, de la segona meitat del segle XVII, el qual hauria tingut en bona part present, en redactar-los, la crònica de Tomich.

73. JAUME DE MARQUILLES, *Commentaria super Usaticis Barchinone*, ed. LUSCHNER (Barcelona 1505), fol. XVI^a: «necnon, per longum tempus, cum Tolose garrificavit comite, bisque per dies aliquid illam obsidiavit». (Nota LXVII.) Vegeu, sobre aquesta obra, FERRAN VALLS I TABERNER, *Jaume Marquilles considerat com a historiador*, «Discursos i memòries» (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938), 229-230.

74. *Recort*, Obra feta per GABRIEL TURELL de la ciutat de Barcelona en l'any 1476, [A cura de J. CASAS I CARBÓ i J. MASSÓ I TORRENTS] (Barcelona 1894), 86-87: «Lo rey Ildefonsus e comte de Barcelona, fon lo primèr rey de aquesta terra, e lo dit comte de Prohença morí sens infants, e lo comtat tornà a aquest rey d'Aragó, qui era jove, e lo comte de Tolosa li féu molts dampnatges en la Prohença. Mas après que ell fou gran, se'n satisféu bé, que li corregué tota la terra ab bandera stesa ab los barons de Prohença e de Cathalunya, e posà lo siti sobre la ciutat de Tolosa. E après se'n tornà en Cathalunya...»

75. *Anales de la Corona de Aragón*, lib. II, cap. XXXIX.

En el que no tots els cronistes estan d'acord, és en els antecedents d'aquesta expedició d'Alfons. Els uns — els redactors de les dues versions llatines dels *Gesta comitum* — anoten l'assassinat del seu germà Ramon Berenguer, comte de Provença, com un motiu que impulsa el monarca català; en altres — versió catalana dels *Gesta comitum*, crònica pinatesa — la víctima a venjar seria Bertran de Baus; altres, en fi — els historiadors del segle XV — només parlen, en general, quan hi fan referència, dels damnatges i les injúries que el tolosà li havia fetes.⁷⁶

La redacció catalana i la darrera llatina dels *Gesta comitum* i la *Crònica dels reys d'Aragó e comtes de Barchinona* — i Zurita — colloquen aquest fet en l'any 1181. Les altres obres no ho precisen. Miret i Sans⁷⁷ fa algunes reserves a la data d'aquesta expedició, però les seves objeccions — que el rei signa una donació a Catalunya el juliol del mateix any — no són prou fortes per a fer-nos rebutjar el fet d'una acampada davant Tolosa que totes aquelles cròniques consignen.

¿No podria ésser en aquesta ocasió que hagués estat composta la poesia *Aronde de ton chantar m'azir*?⁷⁸ Per la data, aleshores, res no privaria que el Guillem de Berguedà que coneixem documentalment en fos l'autor.

Diverses causes m'inclinen a acceptar-ho.

En primer lloc, posseïm referències documentals, dins la segona meitat del segle XII, de bona part dels personatges esmentats en les poesies de Guillem de Berguedà.⁷⁹ Pere de Berga, per exemple, un dels més importants, alludit, amb la seva muller Estefania, en diverses obres, el trobem ja des de 1165, i l'any 1181 comença a aparèixer amb un fill seu, anomenat també Pere. De pocs dels indicats personatges, en canvi, tenim citacions que depassin l'any 1200: un dels que podrien ésser adduïts és Arnau de Castellbò — aquell qui, segons l'antiga biografia, acollí Guillem

76. Malgrat que Zurita, seguint sens dubte la crònica pinatesa, accepta l'assassinat de Bertran de Baus, BALUZE (*MARCA, Marca Hispanica*, Paris 1688, col. 515) posa en clar que el que morí fou Ramon Berenguer, i així ho han acceptat DEVIC i VAISSETE (*Histoire générale de Languedoc*, VI, 94) i els historiadors moderns.

77. J. MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, BRABLB, II (1903-1904), 414-415. — La manca de documentació abundant, en aquesta època reculada, no permet d'establir dia per dia l'itinerari del rei, com és possible de fer amb monarques posteriors. Pel mateix motiu no podem, a base de les dades d'aquest treball, resoldre el problema de la localització de *Girona* a què abans (pàgs. 56-57) fèiem referència; les úniques indicacions de poblacions per on Alfons I passà l'any 1181 que trobem en l'*Itinerario* són les següents: Lleida, Perpinyà, Montpeller, *Bordeus*, Lleida, Tàrraga.

78. JEANROY, *AdM*, XVI (1904), 430, havia pensat ja en aquesta data, però, com hem vist, l'abandonà per la de 1213; Bertoni, en la seva edició d'*Aronde*, posat a triar entre les dues dates, es decideix, també per la de 1213.

79. Aquestes referències són examinades més amplament en la meua edició de Guillem de Berguedà. Ací alludim, només, a algun dels casos més típics.

de Berguedà quan tots els parents i amics l'abandonaren «per so que tuichcs los escogosset, o de les moillers o de las fillas o de las serrors»⁸⁰ —, mort l'any 1226 i del qual els arxius ens forneixen documents fins aquesta data. És precisament basant-se en l'amistat entre Guillem de Berguedà i Arnau de Castellbò — altrament només subratllada per la *vida* — que Ugolini vol fer morir el trobador passats els primers trenta anys del segle XIII.⁸¹ De totes maneres, la datació dels personatges citats per Guillem de Berguedà em sembla concloent, i no sabria allargar la vida del nostre poeta fins a una època tan avançada.

C. Chabaneau, d'altra banda, en la seva edició de les *vidas* trobadoresques,⁸² reporta una referència de l'historiador provençal Louis-Mathieu Anibert,⁸³ segons la qual el rei Alfons hauria anat a Arles el mes de març de 1184 acompanyat de Guillem de Berguedà i de diversos altres senyors catalans. Miret, en el seu *Itinerario*, diu que existeixen indicis que el rei estigué el març i abril de 1184 al Llenguadoc i a Provença, on firmà concessions i convenis.⁸⁴ M'és desconeguda la provenença de la dada aportada per Anibert, però és interessant de constatar aquesta menció expressa del nostre poeta en l'acompanyament del rei en llocs i en un any tan pròxims a Tolosa i al 1181, la qual cosa pot indicar-nos una època d'acostament de Guillem de Berguedà al monarca.

Les lluites entre Alfons I i Ramon V de Tolosa mogueren el trobador Bertran de Born — induït, com ell mateix indica, pel comte tolosà — a escriure una de les més interessants i característiques cançons guerrerres, iniciada amb una força extraordinària que veiem mantinguda en tota la composició.

«Lo coms m'a mandat e mogut
Per N'Aramon Luc d'Esparro
Qu'ieu fassa per lui tal chanzo
On sian trencat mil escut,
Elm et ausberg et alcoto,
E perponh falsat e romput».⁸⁵

Tots els enemics de Ramon aplegats al voltant del monarca català són esmentats en aquest sirventès: Guillem VIII de Montpeller, Roger II de Beziers, Bernat Ató VI de Nimes, Pere de Lara, Roger Bernat I de Foix,

80. BOUTIÈRE, *loc. cit.*, 345.

81. AR, XXIII (1939), 30-31, n. 5.

82. *Histoire générale de Languedoc*, X, 305, n. 2.

83. *Mémoires historiques et critiques sur l'ancienne république d'Arles* (Arles 1779-1781), II, 159.

84. BRABLB, II (1903-1904), 419.

85. PILLET-CARSTENS, 80.23, versos 1-6. Cf. l'edició de CARL APPEL, *Die Lieder Bertrams von Born* (Halle 1932), 23.

Bernat IV de Comenges, el comte Sanç germà del rei.⁸⁶ Milà, Thomas, Stimming, Appel i Kastner daten aquesta poesia a l'any 1181;⁸⁷ faria referència, doncs, a l'expedició motivada per l'assassinat del comte Ramon Berenguer, de la qual ja hem parlat. Bertran de Born, perfectament conscient del seu paper de propagandista, anuncia gestes ardides per part dels tolosans: eixiran a l'encontre del rei Alfons:

«A Tolosa, part Montagut,
Fermara·l coms son gonfano
Al prat comtal jostal peiro»;

derrotaran els catalans:

«E desse que serem vengut,
Mesclar s'a·l torneis pel chambo,
E·lh catala e·lh d'Arago
Tombaran sovent e menut,
Que ja no·ls sostenran arzo;
Tan grans colps los ferrem nos drut».⁸⁸

Ja sabem, però, quina fou la realitat: el comte Ramon no gosà deixar-se veure, i el rei Alfons seguí el seu camí vers Bordeus després d'haver-se apoderat d'alguns castells i devastat algunes contrades.

86. Versos 37-42; cf. l'edició d'APPEL, 24. Vegeu per a la identificació d'alguns d'aquests personatges, L. E. KASTNER, *Notes on the Poems of Bertran de Born*, *MLR*, XXVIII (1933), 40-42.

87. MILÀ, *Trovadores*¹, 89-90 (= *Trovadores*², 88-89); *Poésies complètes de Bertran de Born*, publiées ... par ANTOINE THOMAS (Toulouse 1888), pàgs. xx-xxi i 3; *Bertran von Born*, herausgegeben von ALBERT STIMMING, *Zweite, verbesserte Auflage* (Halle 1913), 6-7 i 52; CARL APPEL, *Bertran von Born* (Halle 1931), 19-20; L. E. KASTNER, *Notes on the Poems of Bertran de Born*, *MLR*, XXVIII (1933), 37-38. LÉON CLEDAT, *Du rôle historique de Bertrand de Born* (Paris 1879), 38-39, creu, en canvi, amb arguments menys sòlids, que la poesia *Lo coms m'a mandat e mogut* és de l'any 1177.

88. Versos 13-15 i 25-30; cf. APPEL, *Die Lieder Bertrams von Born*, 23-24. — No puc deixar d'esmentar ací una poesia de Peire Vidal, el poeta aventurer i rodamon, en la qual, entre nnes quantes rodomontades que dissimulen que l'autor pidola un cavall — la cançó comença *Drogoman senher, s'agues bon destrier* —, sembla que hi hagi un record d'aquella anada d'Alfons a Tolosa:

«E si·l reis torn'a Tolosa, e·l gravier,
E n'eis lo coms e siei caitiu dardier,
Què tot jorn cridon: "Aspa! et Orsau!",
D'aitan me van qu'eu n'aurai·l colp premier,
E i ferrai tan qu'els n'intraran doblrier,
Et eu ab lor, qui la porta no·m clau.»

(*Les poésies de Peire Vidal*, Editées par JOSEPH ANGLADE, 2e éd. revue, Paris 1923, pàg. 42) (CFMA, XI). Vegeu, sobre aquesta poesia, P. MEYER, *Explication de la pièce de Peire Vidal «Drogoman seiner s'agues bon destrier»*, *R*, II (1873), 423-436, i JEANROY, *Poésie lyrique*, II, 154.

Entre aquells catalans que havien de caure davant dels tolosans es trobaria Guillem de Berguedà, qui sap si inconegut encara, aleshores, de Bertran de Born, amb qui més tard hauria de lligar amistat, com semblen mostrar-ho les poesies *Quan la novela flors par el verjan*, probablement de la primavera del 1184,⁸⁹ en la qual el trobador llemosí, ultra referir-se als catalans Ramon Galceran de Pinós, Marquesa, muller de Guerau de Cabrera, i Galceran i Ramon d'Urtx, s'adreça a Guillem anomenant-lo «mo fraire de Bergueda», i *Quan vei pels vergiers despleiar*, sirventès violent contra el rei Alfons, compost en la mateixa època que l'anterior,⁹⁰ on Bertran de Born sembla valer-se — o almenys hi coincideix — d'unes dades consignades pel trobador català en una composició que no ens ha pervingut, de la qual s'han salvat vuit versos, només, en la *razo* de la poesia de Bertran de Born.⁹¹

La data de 1181 que proposo per a la composició d'*Arondeia de ton chantar m'azir* no concorda, certament — tampoc hi concorda, però, la de 1213 — amb la cronologia establerta per Bartsch en el seu estudi sobre Guillem de Berguedà, que és avui encara, malgrat la seva vellesa, el millor assaig que s'ha intentat sobre el nostre trobador.⁹² Segons Bartsch, Guillem de Berguedà mena una vida agitada de rapinya i d'aventures, a partir de 1174, data de l'assassinat del vescomte Ramon Folch de Cardona que li atribueix la vella biografia, fins que vers l'any 1176 es trasllada a Occitània, on roman cinc anys; abans del primer de maig de 1181 torna a Catalunya,⁹³ i poc després, vers 1183, s'esdevé l'empresonament que deixa entreveure en una poesia. No crec, però, que sigui possible, únicament a base del text, d'establir una cronologia segura de les composicions de Guillem de Berguedà com la que pot intentar-se amb altres poetes, entre ells, sens dubte, Bertran de Born. Les referències de Guillem de Berguedà es presenten sovint d'una manera imprecisa, o fan al·lusió a fets i personatges que ens són poc coneguts, si no desconeguts del tot. Quan, en un cas favorable, hi ha al·lusions que permeten de datar, hem d'aconcentrar-nos de fer-ho entre dos anys més o menys allunyats l'un de l'altre, i rares vegades ens és permès d'establir la datació amb tota seguretat. Després d'un detingut examen de totes les obres de Guillem de Berguedà

89. CLEDAT, *Du rôle historique de Bertrand de Born*, 67-68, i THOMAS, *Poésies complètes de Bertran de Born*, 56, creuen aquesta poesia de la primavera de 1186; APPEL, *Bertran von Born*, 42, n. 2, seguint STIMMING, *Bertran von Born*, 29 i 53, i KASTNER, *Notes...*, *MLR*, XXXII (1937), 173, prefereixen de situar-la dins l'any 1184.

90. APPEL, *Bertran von Born*, 44, n. 2. Per a aquesta poesia vegeu també L. E. KASTNER, *Bertran de Born's Sirventes against King Alphonso of Aragon*, *MPh*, XXXIV (1936-1937), 225-248.

91. Cf. APPEL, *Die Lieder Bertrams von Born*, 55.

92. KARL BARTSCH, *Guillem von Berguedan*, *JREL*, VI (1865), 231-278.

93. Bartsch posa Aragó, per inadvertència.

crec que puc arribar a aquesta conclusió. Per això l'esforç, tan ben intencionat, de Bartsch, d'establir una cronologia de les composicions del nostre poeta, constitueix la part més dèbil, més caduca i més discutible del seu meritori estudi; altrament, la multitud de *wahrscheinlich* i *scheint* amb què Bartsch acompanya cada data ja ens posen de manifest la poca confiança amb què ell les suggeria.

Les anteriors constatacions em sembla que atenuen les dificultats que hom s'havia plantejat davant el problema de la paternitat d'*Aronde ta de ton chantar m'azir* i permeten d'atribuir-la resoltament a Guillem de Berguedà, el qual, si alguna data és possible d'assignar a la seva composició, l'hauria escrita l'any 1181.

Algun punt, però, queda encara per explicar.

Guillem es burla, en alguna de les seves obres, del rei Alfons.⁹⁴ Al costat del marquès de Mataplana, del *sogre*, del bisbe d'Urgell, li és reservat, alguna vegada, un lloc d'honor en els sirventesos del poeta.

No seria sinó un reflex de les lluites que oferia l'organització feudal en davallada. Alfons era el primer comte català que portava el títol de rei — «fo lo primiers reis que fo en Arago», diu la biografia⁹⁵ —, i per més que això contribuiria a anar concentrant en poques mans els comtats i vescomtats, aquesta unió s'havia d'efectuar encara lentament. Si Guillem de Berguedà ajudava els vescomtes Ponç de Cabrera i Arnau de Castellbò en llur lluita contra el comte d'Urgell i el monarca,⁹⁶ no és estrany que ho fes amb totes les armes — entre elles, els seus sirventesos. Però això no impossibilitaria que, abans o després, hagués format en les hosts del sobirà català que prenien part en empreses exteriors, i que en una de les seves poesies li escapés una al·lusió. El fantasiós Tomich abans mencionat, en la llista de cavallers catalans que acompanyaren Alfons en la seva expedició contra Tolosa, esmenta precisament el citat Ponç de Cabrera.⁹⁷ Recordem, també, l'anada a Arles, l'any 1184, acompanyant el rei, a què hem fet referència més amunt. Altres indicacions posseïm, encara, que ens informen, potser amb més certesa, que el nostre trobador estigué en terres d'Occitània,⁹⁸ on féu amistats — i, segurament, enemistats. ¿Tro-

94. En les poesies *Reis s'anc nuls temps foz francs ni larcs donaire* i *Un sirventes ai en cor a bastir*, i en la cobla *E fetz una mespreizo*, conservada en la citada *razo* del sirventès *Quan vei pels vergiers despleiar* de Bertran de Born (PILLET-CARSTENS, 210.17, 20, 10a).

95. BOUTIÈRE, *loc. cit.*, 343.

96. MILÀ, *Trovadores*¹, 282 (= *Trovadores*², 289).

97. TOMICH, *loc. cit.*, 141.

98. Recordeu només la poesia *Un sirventes ai en cor a bastir*, mencionada més amunt (pàg. 56).

bariem estrany que hi hagués exercit, no una sola, sinó totes les seves activitats predilectes: *trobar, domnejar, guerrejar?*

S'ha parlat, així mateix, de la diferència de to que aquesta poesia presenta respecte a la resta de l'obra de Guillem de Berguedà. Ja hem vist que ella ofereix l'argument únic, a Anglade, per a negar-li la paternitat.⁹⁹ Massó també s'hi recolza, i no content d'atribuir-la al Guillem de Berguedà del segle XIII, insinua si no seria també d'aquest la poesia *Al temps d'estiu quan s'alegron l'ausel*, que en els cançoners trobem atribuïda una vegada a Daude de Pradas, una altra a Guillem de Berguedà i dues és donada anònimament.¹⁰⁰ Hom ha volgut oblidar, en parlar així, tota altra producció del trobador que no fossin els seus sirventesos. Però pertanyen a ell, indubtablement, algunes composicions de tema cortès, no massa allunyades d'aquesta,¹⁰¹ que feien exclamar a Jeanroy, exagerant sens dubte, que Guillem de Berguedà «fit à la mode le sacrifice de composer quelques chansons d'amour».¹⁰² *Aronqueta de ton chanter m'azir* tal volta les supera per la tendresa dels seus sentiments i per la suavitat d'expressió.

Així i tot, en la poesia que estudiem hi ha un passatge que traeix l'autor, on, malgrat tota la contenció i la mesura amb què procura d'expressar-se, surt el Berguedà de sempre:

«Mas ben sapchatz Mon Jordan, cui qe'n gronda,
En mei lo prat, pres l'aiga de Garonda,
Derocarai davan totz en l'erbatge,
E no'm cug dir orgoil ni vilanatge».¹⁰³

El cavaller gallard i vanitós es redreça. L'últim vers, aparentment, vol ésser una atenuació, però ja sabem que sovint aquestes atenuacions del trobador català no són altra cosa que un subratllat de les seves males intencions. Recordem, només, el final de *Bernatz ditz de Basseill*, on, després de malparlar d'algú, exclama:

«Mas no l'en voill descobrir
Car hom sui que tem maldir»;¹⁰⁴

99. Vegeu més amunt, pàg. 51.

100. MASSÓ, *Repertori*, I, 173.

101. *Lai on hom meillur'e reve, Mais volgra chanter a plazer, Quan vei lo temps canjar e refreidir* (PILLET-CARSTENS, 210.13, 14, 16), i *Al temps d'estiu quan s'alegron l'ausel*, que li disputa Daude de Pradas (P.-C., 124.9).

102. JEANROY, *Poesie lyrique*, I, 194.

103. Versos 27-30.

104. PILLET-CARSTENS, 210.6, versos 32-33. Text de la meua edició. Cf. l'edició d'ADOLF KOLSEN, *Trobadoredichte* (Halle 1925), 37, el qual dona l'últim vers de la següent manera: «C'oms sui qe'm tem de maldir».

o bé la poesia *Ben ait auzit per cals razos*, en la qual, després d'atribuir al marquès de Mataplana els vicis més vils, afegeix, en la tercera estrofa :

«Mil bausias e mil enganz,
Mil no-fes e mil tracios
L'agra ditas, mortals e grans,
Si Na Juziana non fos
Que'm mandet, mas per leis m'o lais,
E si tot m'es enuois ni fais
Non aus passar son mandamen» ;

però afegeix, a continuació :

«E dera'n be de mon argen
Per so q'eu di auses comtar
Com aucis Ponz del Castellar». ¹⁰⁵

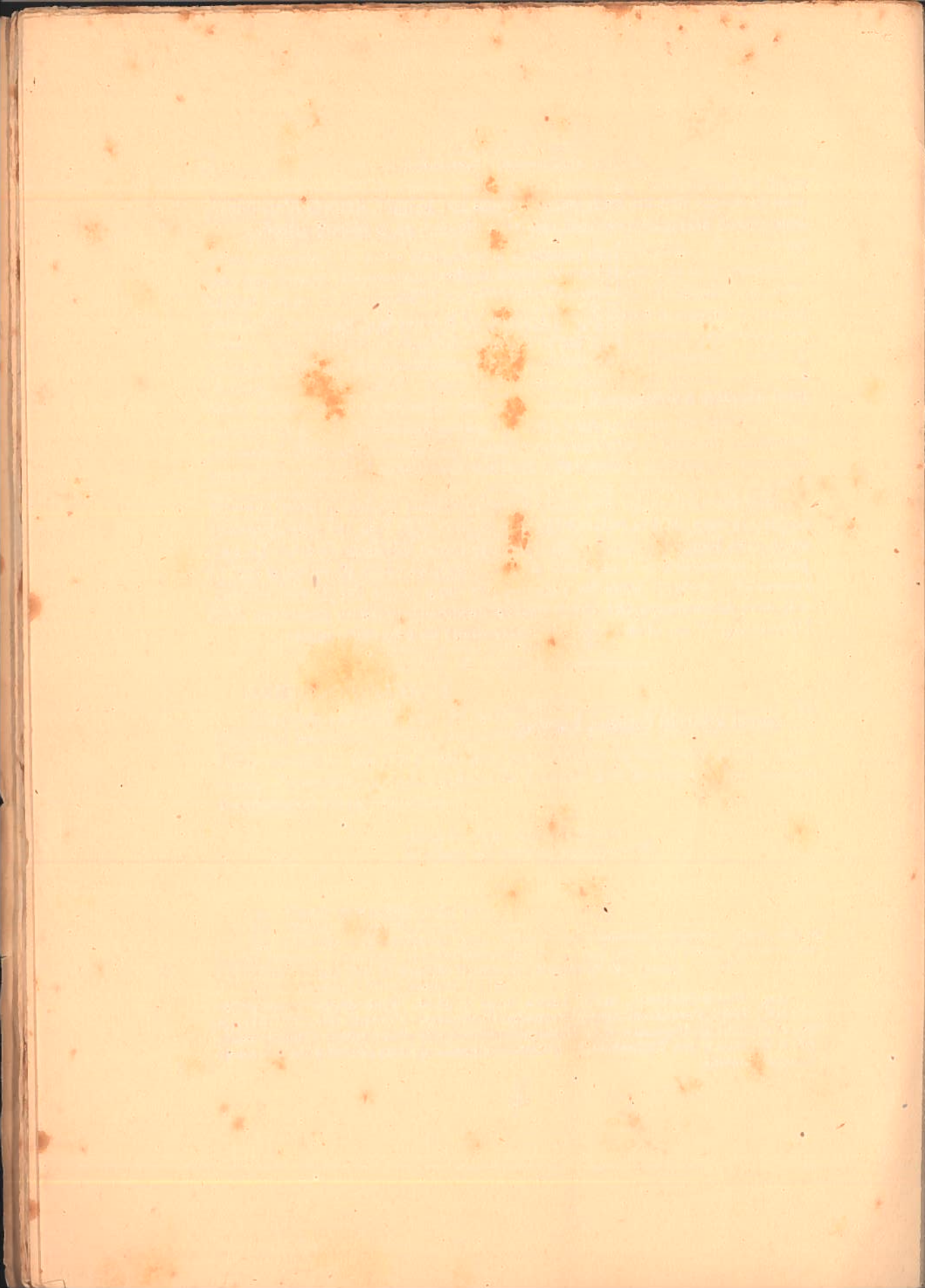
Del fons del *cortes drut* que ell aspira alguna vegada a ésser, sorgeix sempre la seva natura indomtable : en la seva vida i en les seves poesies ; en la seva llengua — que no sap tòrcer-se massa dòcilment a totes les exigències provençals — i en el seu esperit. És una prova de caràcter que el converteix, malgrat totes les reserves que hom pugui fer al seu cinisme, a la seva despreocupació i al seu desvergonyiment, que tant esperaven Milà i Fontanals, ¹⁰⁶ en el trobador més interessant de l'escola catalana.

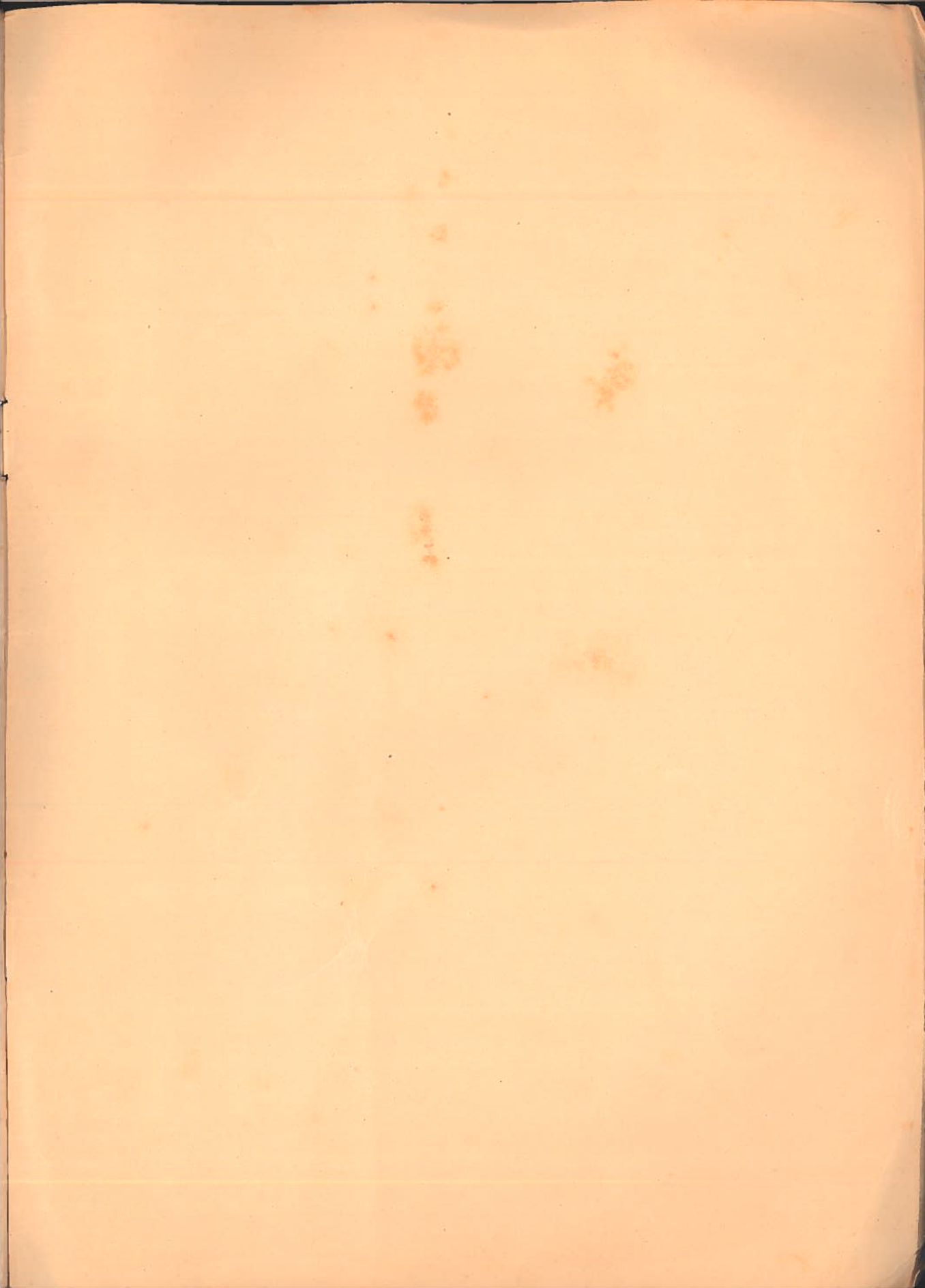
R. ARAMON I SERRA

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

105. PILLET-CARSTENS, 210.5, versos 19-25 i 26-28. Text de la meua edició.

106. MILÀ, *Trovadores*¹, 278 (= *Trovadores*², 284-285). UGOLINI, *AR*, XXIII (1939), 31, n. 1, recull els fragments dels diversos estudiosos que s'han ocupat d'aquest poeta, per a demostrar que l'adjectivació de cinic ha passat de l'un a l'altre un xic massa precipitadament.

Casa Provincial de Caritat
Imprenta-Escola